

Kónya Sándor

Gerő Ernő javaslata az Akadémia átszervezésére

A Magyar Dolgozók Pártja (MDP) a hatalom megszerzése után megkezdte a tudományos élet átalakítását is. A tudományos kutatás intézményrendszerének átformálására és irányítására 1948-ban létrehozták a Magyar Tudományos Tanácsot (MTT), amely formailag a miniszterelnök felügyelete alá tartozó, tudományos testülettel is rendelkező állami szerv volt. Ténylegesen egy szűk csoport, a 6 tagú pártkollégium irányította, Gerő Ernő vezetésével.¹ Kezdetben ahhoz hasonló szerepet szántak a Tudományos Tanácsnak, mint amilyet a Szovjetunióban a Szovjet Tudományos Akadémia töltött be.

A Magyar Tudományos Akadémiát nem oszlatták fel, hanem vele szemben az elsorvasztás, az „elhalatás” politikáját alkalmazták. E taktikát az egyik jelentésben a következőképpen indokolták: „1. Helytelen lett volna ’román útra’ lépni, az Akadémiát szétverni, mert akkor elveszítettük volna az intézmény anciennitásában rejlő értékeket. 2. Nem voltak és ma sincsenek olyan tudományos kérdéseink, akikkel a részben szétvert Akadémia helyeit feltölthetjük volna. 3. Számítanunk kellett az akkor még csak körvonalaiiban kialakuló népfront polgári rétegei oldaláról bizonyos jogosnak látszó ellenállással az Akadémia erőszakos szétverése esetén. 4. Szembe találtuk volna magunkat még a haladó intellektuelek tekintélyes részével is.”² Az „elhalatás” taktikája hivatalos megnyilatkozások alkalmával a tudományos aktivitásra való biztatásban, olykor sürgetésben, ténylegesen az akadémiai kezdeményezések fékezésében, visszafogásában nyilvánult meg.

1949 elejétől egyre inkább érzékelhetővé vált a hazai politikai életben az a törekvés, amely a politikai rendszert és a hatalom gyakorlásának mechanizmusát részleteiben is egyre jobban közelítette a Szovjetunióban kialakított gyakorlathoz. A felgyorsuló szovjetizálás néhány hónapon belül kiterjedt a kultúra és a tudomány területére is. Az MDP Központi Vezetőségének (KV) márciusi ülésén Rákosi Mátyás már jelezte, hogy „számba kell venni a tudomány, a művészet, az irodalom, az iskola problémáit, melyekhez eddig nem nyúltunk vagy nem nyúltunk megfelelő alapossággal”³. A májusi KV-ülésen, amely összegezte a május 15-i országgyűlési választások eredmé-

nyét, és fokozott éberségre hívta fel a figyelmet, Rákosi bejelentette, hogy „sor kerül végre a népi demokrácia egész kultúrfrontjának a megerősítésére az irodalom, a művészet, a tudomány, a filozófia terén. Mi messze elmaradtunk attól, ami a Szovjetunióban a háború befejezése óta végbe ment. Ez az elmaradás oda vezetett, hogy a kultúrfronton olyan rések tátonganak, amelyek keresztlül a régi reakció és a nyugati imperializmus kényelmesen érvényesítheti befolyását”.⁴

Az országgyűlési választásokat követően, június 11-én megalakult az új kormány. Gerő Ernő államminiszter lett, egyben a Népgazdasági Tanács elnöke, az új népművelési minisztérium élére Révai József került.

Ilyen előzmények után született meg az a bizalmas feljegyzés június 17-én, amelyet Gerő megküldött Rákosi Mátyásnak, Farkas Mihálynak és Kádár Jánosnak. A feljegyzés a következő hét témával foglalkozik: 1. A Magyar Tudományos Tanács ügye. 2. A Népjóléti Minisztérium pártvezetése. 3. Tervhivatal. 4. Az államtitkárok kérdése. 5. A Társadalmi Szemle szerkesztésének kérdése. 6. Új kérderek a vezetésben. 7. Nagy Imre ügye.

Az irat négy gépelt oldal. Az első oldal jobb felső sarkában „A szigorúan bizalmas” jelzés. A címzés fölött kézzel írott nagy „L” betű Rákosi láttamozását jelzi, dátum nélkül, Farkas június 18-án, Kádár június 19-én látta a feljegyzést.

Az irat bevezetője és 1. pontja a következő:

„Rákosi, Farkas és Kádár elvtársaknak!

Részben a kormányátalakítással, részben pedig egyéb eseményekkel kapcsolatban még egy sor kérdés vár megoldásra, melyek közül elég sűrűsnek látszanak a következők:

1. A Magyar Tudományos Tanács ügye.

Révai elvtárs legutóbb, mikor bent járt, felvetette nekem a kérdést, hogy hová fog tartozni a Magyar Tudományos Tanács (MTT), ami alatt én azt értettem, hogy ő azt szeretné, ha az újjonnan alakított Népművelési Minisztériumhoz tartoznának. Nekem személy szerint igen nagy könnyebbséget jelentene, ha a MTT-al nem kellene foglalkoznom. Ezért és mert elvileg sem tartom helytelennek, hogy ehhez a minisztériumhoz tartozzék, én nem vagyok ellen annak, hogy a MTT-ot a Népművelési Minisztérium felügyelete alá helyezzük. Azonban ehhez az szükséges, hogy ennek a nagyfontosságú szervnek valóban legyen gazdája. Ugyanis attól tartok, hogy ha minden további nélkül odacsatoljuk, de nem gondoskodunk arról, hogy legyen valaki igen felelős ember, aki ezzel a kérdéssel foglalkozik, akkor a MTT-ból semmi sem lesz. Másrészt: egyébként is felmerül a MTT párt- és szakvezetésének, valamint egész perspektívájának a kérdése. Szerintem megérett a helyzet arra, hogy ősszel vagy az év végére a MTT az Akadémiával egybeolvadjon oly módon, hogy az Akadémia őszi ülésén kimondaná az alapszabálmódosítást és egyben maga kérné az egybeolvadást a MTT-al. Politikailag a jelenlegi helyzetben biztosítani lehet, hogy az ily módon újjászervezendő Akadémiának a vezetése (autonómia és titkos szavazás mellett) a mi kezünkben legyen. Erre a változásra szükség van, mert bár az Akadémia elhalatására vettünk irányt, az Akadémia halódva ugyan, de mégis létezik és esetenként bizonyos aktivitást fejt ki, amit kívülről nehéz irányítani. Másrészt: az összes népi

demokráciákban Akadémia van, sehol sincsen olyan intézmény, mint a mi Tudományos Tanácsunk. Végül a Szovjet Tudományos Akadémia (s ezt Gluscsenko ittlétekor igen határozottan leszögezte) arra az álláspontra helyezkedik, hogy ő nem tarthat fenn kapcsolatokat a MTT-al, tehát hivatalos állami szervvel, hanem csakis a Magyar Tudományos Akadémiával. Mint-hogy pedig a Magyar Tudományos Akadémia mai összetételében a Szovjet-akadémia számára nem megfelelő, a valóságban sem az egyikkel, sem a másikkal nem tart fenn kapcsolatokat (kivéve a minimális technikai kapcsolatokat, mint pl. folyóirat és könyvcseré, ami a Szovjet Tud. Akadémia és a Magyar Tudományos Akadémia között megvan).⁵ Az elmondottakon felül felmerül a MTT pártvezetésének a kérdése és a hivatalos vezetésnek, az Elnökségnek a kérdése is. A pártkollégium jelenlegi összetételében nyilván nem tartható fenn. A jelenlegi összetétel a következő: Gerő, Révai, Kóssa [Kossa István], Alexits [György], Lukács [György], Hevesi [Gyula]. Szerintem Lukácsot le kell váltani. Kóssa elvtárs, mint iparügyi miniszter került be a kollégiumba és semmi értelme nem volna annak, hogy továbbra is a pártkollégiumban maradjon, amikor egész munkaterülete megváltozott.⁶ Ha a MTT átmegy a Népművelési Minisztérium felügyelete alá, akkor a pártkollégiumban rám sincsen szükség. Viszont szükség van olyan kommunista tudósokra, akik tényleg benne élnek a MTT munkaterületében és elsősorban a műszaki tudományokban. Hiszen a pártkollégium egyik legnagyobb hiányossága jelenleg is abban áll (s ugyanez vonatkozik az Elnökségre is), hogy nem annyira a tudományos munkát és a tudományos kutatást irányítja, mint inkább szervez és adminisztrál, s ez a hiányosság a személyi összetételből nem kis mértékben folyik. Ami az Elnökség, tehát a MTT hivatalos legfőbb állandó vezető szervét illeti, ennek összetétele a következő: Gerő, Ortutay [Gyula], Vajda Imre, Rusznyák [István], Zemplén [Géza] és mint állandó előadó — Alexits. Ezek közül igen komoly tudós Zemplén (vegyész), de ő halálos beteg és többé már nem lesz munkaképes. Bár nem ilyen mértékben, de mégis tudósnak lehet tekinteni Rusznyákot és Alexitsot, de mindkettő elég szűk területen mozog és nem azon a területen, amely számunkra most a döntő, ugyanis egyik sem műszaki tudós. Másrészt úgy Rusznyák, mint Alexits múltja nem egészen tisztázott. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy Vajda Imre, aki, mint a Tervhivatal elnöke került a MTT elnökségébe, nem maradhat ott. És, ha a MTT átmegy a Népművelési Minisztérium felügyelete alá, nyilván engem is mással kell helyettesíteni.

Mi volna tehát a megoldás? Szerintem a megoldás az volna, hogy, mint már említettem, a MTT-ot össze kell olvasztani a Magyar Tudományos Akadémiával oly módon, hogy lényegesen megreformáljuk a Magyar Tudományos Akadémiát. A pártkollégiumot ennek megfelelően át kell alakítani úgy, hogy ott többségben kommunista tudósok legyenek. Az egészet ez év végéig végre lehet hajtani.⁷

A feljegyzést követő napon ülésezett az MTT Pártkollégiuma. Ezen az ülésen tárgyalták meg Alexits előterjesztésében az Akadémia helyzetéről szóló jelentést. Az előterjesztés a Gerő által felvázolt koncepciót kívánta részletesebb elemzéssel igazolni, felsorolván az egyesítés okait, az Akadémia tagjai összetétele megváltoztatásának fő irányait és arányait, az átszervezett Akadémia szervezetét és működési elveit. A Pártkollégium az előterjesztést elv-

ben elfogadta, úgy határozott, hogy részletesebben ki kell dolgozni a Tudományos Tanácsnak az Akadémiába történő beolvasztásának politikáját és ütemezését, és döntésre felsőbb pártszerv elé kell terjeszteni. A határozat taktikai eligazítást is adott: „A kezdeményezésnek az Akadémiából kell kiindulnia. Az Akadémia tagjainak nyilvánosan alá kell húzniok, hogy megértették és nagyra értékelik a Tudományos Tanács által kezdeményezett munkamódszereket, és a Tudományos Tanács eddig végzett munkáját. Nyilatkozniuk kell, hogy ezeket az elveket kívánják az új Akadémia működése alapjául... A javaslatnak ki kell térnie arra is, hogy az Akadémia lényegileg szovjet típusú Akadémia lesz, saját intézetekkel.”⁸

Az MDP Titkársága szeptember 14-én megtárgyalta az előterjesztést, majd október 19-én elfogadta az alapszabályra vonatkozó tervezetet, a tisztviselőkre és a tagságra vonatkozó javaslatot. Az Akadémián szeptember-október folyamán — a kidolgozott taktikának megfelelően — különböző bizottságokban, értekezleteken ismertették az Akadémia átalakítására vonatkozó elképzeléseket, majd 1949. október 31-én megtartott zárt összejövetellel elfogadtatták az új alapszabályokat és az előterjesztett listán szereplő tagokat.

A november 29-én megtartott közgyűlés választotta meg az új tisztikart.

Az Országgyűlés 1949. december 13-án fogadta el az Akadémiáról szóló törvényt, amely kimondta a Tudományos Tanács megszüntetését.⁹

JEGYZETEK:

- 1 A Tudományos Tanács működését részletesen bemutatja: *Huszár Tibor*. A hatalom rejtett dimenziói. A Magyar Tudományos Tanács 1948—49. (1995) és *Kónya Sándor*. A Magyar Tudományos Tanács 1948—49 (1998) c. munkája.
- 2 Akadémiai Levéltár (AL) a Magyar Tudományos Tanács iratai. (MTT) 1/7. Romániában 1948-ban a régi Akadémiát feloszlatták, és az új Akadémia tagjait kinevezték.
- 3 *Rákosi Mátyás*: Válogatott beszédek és cikkek. Bp. 1950. 392.
- 4 *Rákosi*: i. m. 418—419.
- 5 1949 februárjában Magyarországon járt egy szovjet delegáció, *Alekszander Sabanov* egészségügyi miniszterhelyettes vezetésével. A delegáció tagja volt *Ivan Glusczenko* agrobiológus, a Szovjet Tudományos Akadémia tagja is.
- 6 Pénzügyminiszter lett.
- 7 Magyar Országos Levéltár (MOL) 276-65-41. A feljegyzést az irodalomban először *Huszár Tibor* ismertette említett könyvében.
- 8 AL MTT 1/7. Az MTT Pártkollégiuma június 18-i ülésének határozatai.
- 9 Az átszervezést és annak közvetlen következményeit részletesen tárgyalja az 1. jegyzetben megjelölt két mű.